

The norms of legal customs, as the autonomous subsystem, govern the legal relationship in Zaporizhian Sich to the eighteenth century in public and private law. In particular, electoral law, civil law, criminal law, finance law, administrative process, legal liability and legal proceedings, election-related military administration and military judges regulated by customary law. Customary law Cossacks regulated relations in land ownership.

Legal consciousness which was based on the idea of Cossacks of justice and moral values was the basis for making judicial and administrative decisions.

Military-administrative and executive power in Zaporizhian Sich not separated from the judiciary. Therefore, trial in the civil and criminal proceedings and examination of the various complaints and examination of the appeals largely be characterized as an administrative process. Decisions taken as a result of this trial, had the character of administrative acts.

Legal acts of the Zaporizhian Sich include norms both material and procedural law, individual dictates and regulations, “model” of specific decisions and individual rules of conduct.

An attempt to characterize the nature and extent of ordering regulatory framework to govern the administrative process that was the main type of legal activity in the current Host was done.

The peculiarities of the legal regulation of the administrative process in the Zaporozhzhya Sich, defined category of legal cases that were conducted during the administrative proceedings in the Zaporizhian Sich, highlights the types of administrative acts in Sich.

Based on the above provisions, it can be concluded, system of sources of law Zaporizhian Sich consists of the following elements: oral sources of law (legal custom, “stamp”); textual sources (written legal acts and regulatory agreements); social factors and sources origin of law as a social phenomenon; as a result of which their needs are met and carried interests.

Key words: Zaporizhian Sich, sources of law, administrative procedure, administrative acts, legal custom, legal awareness, oral and textual sources of law.

УДК 34(091)(4/9); 902(4/9)

О. О. МАЛИШЕВ,
кандидат юридичних наук

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ШВЕЦІЇ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ (XVII–XXI ст.)

Шведське законодавство у сфері охорони археологічної спадщини, як і культурної спадщини загалом, вважається найстарішим у світі. Традиція державного опікування історичними пам'ятками тут нараховує вже близько чотирьох століть [1]. На зорі цієї традиції у XVII та на поч. XVIII ст. відбувалося становлення централізованої шведської держави з чималими імперськими амбіціями, важливу роль в обґрунтуванні яких відіграло історичне надбання.

Ще у 1599 р. відомому шведському антиквару та королівському бібліотекару Йоханові Бюру (Johannes Bureus) було доручено публічним коштом скласти опис рунних каменів у межах всього королівства та виявити піклування стосовно цінних старожитностей, під якими в ті часи розумілося все, що може дати певну інформацію про давнину, передусім рукописи, епітафії, рунні камені та монети. Це стосувалося й усної народної творчості. Зазначеним дорученням знаменується заснування досі існуючої в Швеції Державної антикварної

служби (швед. – «Riksantikvarieämbetet») [2, с. 2], хоча дійсне інституційне оформлення цього органу відбулося лише 1630 р. [3]

Й. Бюр, будучи ренесансною всебічно розвиненою особистістю, у процесі своєї роботи описав також низку визначних давніх курганів, хоча його урядових замовників тоді це не дуже цікавило. Ідеї Й. Бюра лягли в основу прийнятого королем Густавом Адольфом Меморандуму (швед. – «Memorialet») від 20 травня 1630 р. з інструкцією королівському антикварові щодо збирання та опису старожитностей. Документ переважно стосувався писемних історичних пам'яток, проте згадувалися, також, монети та рунні камені (як цілі, так і розбиті, про що окремо наголошувалося) [4].

28 листопада 1666 р. регентський опікунський уряд, очолюваний державним канцлером Магнусом Габріелем де ла Гарді від імені 11-річного короля Карла XI, прийняв акт під назвою «Королівського Маєстату оголошення та припис про давні пам'ятки та старожитності в державі» (Kongl: Mayst:tz Placat och Påbudh Om Gamble Monumenter och Antiquiteter i Rijket). Цей документ, на відміну від Меморандуму 1630 р., скеровувався до невизначеного кола осіб, від яких вимагалось не заподіювати шкоду пам'яткам, а тому він вважається першим в історії шведського права правовим актом стосовно охорони історичних пам'яток. До пам'яток документ відносив давні поховання, руїни замків та інші визначні споруди та їх залишки, передусім, знову-таки, рунні камені. Захищалися монументальні рештки старовини, які зберігали відомості про еліту суспільства та історичні події, починаючи від язичницьких часів. Йшлося про шведських та готських королів, а також подвиги їхніх «визначних мужів і підданих». Окремо згадувалися історичні речі, якими володіла церква [5]. На думку шведського історика археології О. В. Йенсена, основним завданням акта 1666 р. було забезпечення спокою померлих. Дослідник посилався на один з проєктів документа, де висловлюється сум з приводу розорення давніх поховань і зазначається необхідність «лишити могили та кістки предків самотніми й безпеченими». З подібною метою одним із королівських декретів 1630-х рр. було заборонено пошук скарбів у Старій Уппсалі провінції Упланд [6, р. 153–154]. Такий стан справ передував оформленню археології як науки, що поставила на перше місце наукову цінність пам'яток. Актом 1666 р. запроваджувалася перша в світі система загальнодержавного опису пам'яток під офіційною складно передаваною українською мовою назвою «Rannsakingar efter antikviteter». Ведення опису покладалося на місцеву владу та духівництво [7].

Акт 1666 р. брав під необмежений захист усі пам'ятки, незалежно від форм власності, але приватна власність на землю стала чималою перепоною для охорони пам'яток. У інших скандинавських країнах це питання було ще болючішим. Саме через це в Норвегії перший пам'яткоохоронний акт було прийнято 1905 р., а в Данії лише 1937 р. [6, р. 156].

У контексті врахування інтересів землевласників уряд змушений був частково використати римське право. 5 липня 1684 р. було прийнято ще один «Placat...» стосовно цінних знахідок. Передусім документ стосувався виробів із золота, срібла, міді та інших дорогоцінних металів. Окрім того, згадувалися

різні «раритетні речі» (швед. – «rare Stycker»). Держава за цим актом набувала переважне право викупу знахідки, яке термінологічно було представлено як офертний обов'язок (швед. – «hembudsplikt») відкривача скарбу чи знахідки [2, s. 7–8]. Відповідна норма у дещо скоригованому вигляді увійшла до досі чинного засадничого кодифікованого акта Швеції – Шведського державного закону 1734 р. (швед. – Sveriges Rikes Lag).

Становить інтерес, що у цій «донаполеонівській» кодифікації цивільно-правовий інститут права на скарб чи знахідку, а також право держави на викуп історичних цінностей, було вміщено до Глави 48 Відділу про злочини (швед. – «Missgärningbalken») [8, s. 262]. Злочином, відповідно, вважалося порушення порядку оприлюднення відомостей (офертного обов'язку) про виявлені знахідки чи скарби. Іншою характерною рисою відповідної норми була доволі висока, навіть за сучасними мірками, винагорода від держави за викуплений скарб. Вона становила повну вартість чистого металу, до якої додавалася ще 1/8 зазначеної суми [8, s. 262–263]. Разом з тим навіть така велика сума винагороди не вирішила проблеми приховування знахідок та накопичення тінювих колекцій культурних цінностей, оскільки поширеною була думка, що ціна винагороди все одно несправедливо занижена [2, s. 10–11].

Шведські розцінки винагороди за історичні знахідки діяли й на території Великого князівства Фінляндського, яке з 1809 р. належало Російській імперії. У 1883 р. тут суму винагороди було навіть збільшено. Тепер додавалася ¼ замість 1/8-ї суми. Росія дещо розвинула правовий механізм охорони пам'яток у Фінляндії, як через внесення змін до Закону 1734 р., так і через ухвалення окремих правил щодо охорони пам'яток давнини. У Фінляндії навіть існувала окрема від загальноімперської Археологічна комісія [9, с. 757; 10, с. 270–273].

В XVII–XVIII ст. у Швеції почали здійснювати й перші розкопки давніх пам'яток, хоча археологічними ці розкопки називати не прийнято. Окрім пошуку скарбів, вишукування переслідували квазінаукові та ідеологічні цілі. Важливим чинником проведення розкопок був «готицизм» – імперська ідеологія того часу. Перші розкопки значною мірою пов'язані з іменами таких науковців як Улоф Рудбек та Улоф Вереліус. У. Рудбек, знаменитий шведський природознавець, своїми розкопками намагався довести те, що Швеція, насправді, є Атлантидою, описаною Платоном. Деякі з його досліджень добре документовані, містять креслення та замальовки. Дослідник стверджував, що ним розкопано тисячі давніх курганів, що, звісно, було дещо завищеною цифрою.

Попри неоднозначне ставлення церкви, розкопкам у цей період здебільшого піддавалися місця поховань. У. Вереліус 1660 р. здійснив масштабні розкопки в Уллерокері, що в провінції Уппланд. Курган було розкопано не від верхів'я, а збоку. За поясненнями вченого, це було менш трудозатратним; крім того, він не хотів турбувати душі померлих. Чимало інших учених, намагаючись далеко не відходити від біблійного контексту, проводили розкопки з метою доведення, що давні саги не брешуть, а предками шведів були боги і велетні [11, р. 61–82].

Саме міфотворчий чинник зумовив певний державний інтерес до розкопок. Відомо, що король Карл XI у 1689 р. особисто відвідував розкопки поховання

в Старій Уппсалі, які проводились У. Рудбеком. Крім того, до перших розкопок місцевою владою, а іноді й королем особисто, часто залучалися місцеві люди або солдати [11, р. 68]. Хоча до законодавчого акта 1867 р., про який ітиметься далі, процедура археологічних розкопок ніяк не регулювалася, ще 1669 р. державний антиквар Йохан Хадорф звертався до канцлера Швеції М. Г. де ла Гарді з проханням дозволити розкопки пагорба Одіна в окрузі Оденсала, що в Уппландії [11, р. 75].

Земельні реформи на початку XIX ст. та супутнє ним масштабне освоєння земель суттєво загострили проблему збереження пам'яток. Швеція у цей час остаточно перестала бути світовою потугою. Імперіалістичну ідеологію замінив певний національний романтизм, який тоді тяжив над усією Європою. Зазначені причини зумовили потребу у новому пам'яткоохоронному акті. Такий документ був прийнятий 17 квітня 1828 р. і мав назву «Королівського Маєстату милостивий статут стосовно давніх пам'яток, яким забезпечено спокій та охорону» (швед. – «Kongl. Maj:ts Nådiga förordning, angående forntida Minnesmärkens fredande och bewarande»). Головними розробниками закону виступили шведські дослідники старовини Якоб Адлербет, Леонард Фредерік Рееф та Нільс Генрік Шьоборг. Статут 1828 р. захищав нерухомі пам'ятки, незалежно від того, у чий власності вони перебували. Разом з тим охорона пам'яток перестала бути необмеженою. Запроваджувалися гнучкіші юридичні механізми, де головну роль мав не примус, а переконання. Знесення пам'ятки у процесі проведення земляних робіт тепер дозволялося в разі надіслання попереднього повідомлення про це до Королівської академії наук, історії та старожитностей (швед. – «Vitterhetsakademien»), яку було створено ще 1786 р. На цей орган Статутом 1828 р. було покладено відповідальність за нерухомі наземні пам'ятки. Лише у разі, якщо пам'ятка була «доволі історично своєрідна», Академія могла заборонити її знесення, з виплатою володільцеві земельної ділянки грошової компенсації. За Статутом зберігався обов'язок оферти державі «монет, виробів зі срібла, золота, міді, металу, каменю, дерева та інших коштовних речей». Такі речі підлягали опису інвентаріями при місцевих церквах. Їх не дозволялося продавати без згоди Академії [2, s. 14–18]. Повноваження з розслідування злочинів стосовно заподіяння шкоди пам'яткам покладалося особисто на Державного антиквара.

Друга половина XIX ст. стала поворотним моментом для справи охорони археологічних пам'яток. У цей час формується археологія як окрема наука, і це було тісно пов'язано саме зі Скандинавією. Західна Європа, зі своєю глибокою схоластичною традицією тлумачення Біблії та античних текстів, не могла піднятися над химерою писаної історії. Випадкове виявлення первісних кам'яних чи бронзових знарядь пояснювалося належністю цих предметів до античної культури. Натомість скандинавські народи лишалися наодинці зі своєю похмурою старовиною, переказаною лише в епосі та викарбуваною незрозумілими написами на рунних каменях. Датський антиквар Християн Юргернсен Томзен та шведський зоолог, а згодом археолог, Свен Нільсон прибіжно одночасно розпочали створення теоретичного підґрунтя археологічної науки. Х. Ю. Томзен у 1836 році опублікував працю, де викладено його засад-

ничу для археології теорію про три доби (кам'яна, бронзова та залізна) давньої історії. С. Нільсон приблизно в цей самий час розробив еволюційну теорію про стадії розвитку давнього суспільства від дикості до цивілізації (основні публікації з цього питання ним зроблені у 1835, 1838, 1843 рр.). Важливим було те, що саме у Швеції талановитий антиквар з найбільшого на той час шведського музею в м. Лунд Брор Еміль Гільдебранд першим застосував на практиці теорію Х. Ю. Томзена, класифікувавши, відповідно до періодизації трьох історичних діб, предмети з колекції Лундського музею за матеріалом, з якого вони були виготовлені. Саме з цим пов'язується перехід державного завідування історичним надбанням на наукові засади. Б. Е. Гільдебранд згодом очолив шведську Держантیکварслужбу та новостворений Національний музей, адміністративно об'єднав, у такий спосіб, археологію та охорону пам'яток [12, р. 110–113]. Саме цій людині судилося стати основним автором майбутнього Статуту від 29 листопада 1867 р.

Новий статут мав назву, повністю аналогічну актові 1828 р. Ним позначено тенденцію професіоналізації та централізації охорони пам'яток. Вперше вводиться досі вживаний термін «*fasta fornlämningar*» (словосполучення складно перекладається, але дослівно це приблизно «тверді, солідні або значущі пам'ятки»), під яким розумілися історичні пам'ятки, взяті під державну охорону. Перелік різновидів пам'яток, який, сам по собі став ширшим та докладнішим, завершується формулюванням: «інші подібні пам'ятки минулого, які нині не можуть вважатися належними певному володільцеві». Статутом було ускладнено механізм погодження знесення пам'яток у процесі господарських робіт. Виняток було зроблено для проектів, які становили значний суспільний інтерес (будівництво каналів, доріг та залізниць). Було конкретизовано механізм надання права на дослідження археологічної спадщини, який вже практично склався на підставі попереднього статуту [13].

Говорячи про обов'язок оферти виявлених рухомих цінностей, Статут тепер окремо згадує бронзові предмети, колекціонування яких тоді стало дуже модним. У 1873 р. через Шведське товариство пам'яток було навіть пролобіювано поправку до Статуту, якою бронзові предмети звільнялися від обов'язку оферти. У доповненні до Статуту 1886 р. окремо передбачався захист підземних об'єктів (давніх поселень чи поховань).

Попри всю прогресивність шведських норм, ще на початку ХХ ст. в державі не було свого парламентського пам'яткоохоронного закону. Британський дослідник Г. Болдуїн Браун у своїй книзі 1905 р. характеризував шведське законодавство відповідної сфери як таке, що повністю складається з королівських рескриптів. У цьому був елемент істини. Навіть у статуті 1886 р., на тлі загалом високого рівня законодавчої техніки, містилася низка надмірно вузьких норм, які краще пасували б рескрипту, а не закону. Наприклад, у документі є статті, які детально розписують, що слід робити «якщо руїнічні камені виявляться в підлозі церкви...» або «якщо парафія забажає перелити дзвін, на якому викарбувані написи...» [14, с. 121, 125].

Для прийняття комплексного закону щодо охорони пам'яток шведами було обрано час, коли загибель людської цивілізації здавалася навіть вірогіднішою,

ніж у «апокаліптичному» 1666 р. У 1942 р. був прийнятий Закон про давні пам'ятки. Серед нових категорій пам'яток у законі фігурують старі кінні маршрути, мости та окремі пам'ятки природи. Вперше до *fasta fornlämningar* було віднесено райони чи ділянки землі (*område på marken*), які є потрібними для охорони пам'яток. Важливою новацією було те, що тепер попередні археологічні дослідження мали проводитися коштом і на замовлення осіб, бажаючих здійснити певні земляні роботи на відповідній ділянці [15].

1 січня 1989 р. вступив у силу прийнятий 1988 р. нині чинний Закон про культурні пам'ятки (швед. – *Lag om kulturminnen*) [16]. Він мав на меті комплексно врегулювати охорону всієї культурної спадщини, з чим пов'язана нова назва закону, де було використано термін «*kulturminnen*» замість попереднього «*fornminnen*», який означає лише давні пам'ятки. При цьому закон не врегулював усіх питань охорони культурної спадщини. Відповідні норми частково існують у природоохоронному та будівельно-планувальному законодавстві [17, s. 185–187].

Для віднесення об'єктів до *fasta fornlämningar* слід керуватись законодавчим визначенням, згідно з яким під такими пам'ятками розуміються «рештки людської діяльності попередніх часів, які походять з давнини і протягом тривалого часу є покинутими». Критерій покинутості, який був установлений ще статутом 1828 р., у сучасному законодавстві свідчить про тяглість традиції досягнення компромісів між державними та приватновласницькими інтересами. Бронзові предмети, після майже 70 років перерви, знову стали об'єктом офертного обов'язку. Серед пам'яток також згадуються рештки затонулих кораблів, вік яких становить понад 100 років.

Доволі натхненною і патетичною є перша стаття закону: «Охорона та піклування про наше культурне середовище є справою національної ваги». Слід звернути увагу на характерний для сучасного шведського законодавства термін «культурне середовище» (швед. – *kulturmiljö*), хоча в законодавстві застосовується й термін «культурна спадщина» (швед. – *kulturarvet*). Тут міститься аналогія з навколишнім природним середовищем. Від охорони окремих пам'яток законодавець переходить до нового інтегрованого об'єкта охорони. Тепер важливе значення становлять не лише пам'ятки, а й зв'язки між ними, історичний та природний контекст. У підсумку сам закон про культурні пам'ятки 1988 року з 1 січня 2014 року був перейменований на закон про культурне середовище (швед. – *Kulturmiljölag*) [18]. Таким чином, Швеція досі лишається в авангарді світової пам'яткоохоронної думки.

Вказівка законодавцем у 1 статті закону саме на «наше» культурне довкілля і «національну справу» в сучасній Швеції не унікала критика. Так, історики археології Йоганн Гегард та Анна Челлен навіть стверджують про расистську суть цього положення, зазначаючи, що попри панівні в сучасному світі глобалізаційні та мультикультурні тенденції, шведська археологія досі виконує застарілі завдання з побудови національної держави [12, р. 124].

Закон 1988 р. оформив певну децентралізацію управління державною системою охорони культурної спадщини, яка розпочалася в 1970-ті роки. Так, повноваження з авторизації дослідників дісталися губернським правлінням та іншим органам, хоча чимало контрольних прав збережено за Державною

антикварною службою, яка на четвертому столітті свого існування стала дуже могутньою потугою і символом характерного для Швеції етатизму та бюрократизму. Й. Гегард та А. Челлен свідчать, що плюралізм сучасної археологічної науки дещо нівелюється певними економічними та юридичними умовами, де монополістський ухил Держанткварслужби грає далеко не останню роль. Чималих масштабів набула у Швеції так звана контрактна археологія, тобто археологічні дослідження, що передують певним будівельним чи іншим земляним роботам й оплачуються коштом замовника відповідних робіт. Статистика останніх десятиліть свідчить, що обіг коштів у цій сфері досягає 25–30 млн. євро на рік. Простий розрахунок дає змогу зробити висновок, що відповідних щорічних надходжень було би достатньо для фінансування близько 1000 докторських грантів. Натомість у реальності число таких грантів за кожний чотирирічний період не перевищує 50. Саме юридично закріплений контроль над сферою контрактної археології дає змогу Держанткварслужбі зберігати свій визначальний вплив на панівний наратив шведської археології. Розроблений службою «Довідник з контрактної археології» (швед. – «Handbok för uppdragsarkeologi») визначає контрактну археологію як окрему від наукової археології сферу. Всупереч цьому вказується, що всі археологічні дослідження мають підпорядковуватись вимогам, встановленим для контрактної, тобто ненаукової, археології, а отже будь-яка археологія у Швеції не може бути науковою [12, р. 124]. Відповідна апорія, попри кардинально іншу загальну ситуацію, є дуже актуальною в Україні, де через майже повну відсутність державного фінансування археології спостерігається пріоритет госпдогвірних археологічних досліджень, що має наслідком занепад класичної археології.

Сучасні шведські проблеми на тлі наших непростих реалій можуть здатися дещо надуманими. Тим важливішим є розуміння історичного досвіду цієї країни, тривалого характеру вирішення проблем, які ми сьогодні намагаємось подолати одним розчерком пера. Досвід централізованої та бюрократичної Швеції – це досвід державницького підходу до охорони археологічної спадщини, який демонструє, що держава може бути ефективним гравцем і навіть генератором передових ідей, але умовою ефективності держави та бюрократії є реальність та компромісний характер поставлених перед ними цілей, безумовність урахування інтересів інших суспільних сил.

Список використаних джерел:

1. *Jensen Ola W. Fornlämningsbegreppets historia. En expose över 400 år.* / Ola W. Jensen. – Stockholm : Riksantikvarieämbetet, 2006. – 61 s.
2. *Betänkande med Förslag till Lag angående kulturminnesvård samt organisation av kulturminnesvården* avgivet av en därtill förordnad Kommitté. – Vol. I : historik, memorial ang. minnesvårdens nuvarande ståndpunkt, utländsk lagstiftning samt bilagor // *Statens Offentliga Utredningar* 1922:11. *Ecklesiastik departementet.* – Stockholm, 1922. – VIII, 489 s.
3. *Riksantikvarieämbetets historia.* – [Elektronisk tillgång]. – Åtkomstläge : <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/riksantikvarieambetets-historia/>
4. *Memorial, efter hwilken H. K. M:t nådigest will att dhe, som antagne äro att wara rijzens antikvarij och häfdesökiare, sigh flijteligen rätta skole.* – [Elektronisk tillgång]. – Åtkomstläge : <http://www.ukforsk.se/nya/inst1630.htm>

5. Kongl: Mayst:tz Placat och Påbudh Om Gamble Monumenter och Antiquiteter i Rijket. – [Elektronisk tillgång]. – Åtkomstläge : <http://www.ukforsk.se/nya/lag1666.pdf>

6. *Jensen Ola W.* The art of valuating a heritage: from a Swedish management perspective with past and present examples / Ola W. Jensen // *Current Swedish Archaeology*. – Vol. 18. – 2010. – P. 151–176.

7. Rannsakingar efter antikviteter och fornminneslagen från 1666. – [Elektronisk tillgång]. – Åtkomstläge: <http://www.ukforsk.se/nya/Rannsakingar.htm>

8. Sveriges rikets lag: Gillad och antagen på Riksdagen Åhr 1734. Med kongl. may:ts aller nådigst förnyade och prolongerade privilegio. Tryckt uti Stockholm i historiographi regni tryckerij af Ephraim Koch, åhr 1746. – S. 262.

9. Общее Уложение и дополнительные к нему узаконения Финляндии. Новое издание на основании официальных шведско-финляндских источников / [сост. член Консультации при Министерстве Юстиции, старший чиновник Кодификационного Отдела при Государственном Совете *Кронид Малышев*]. – СПб., 1891. – 1004 с.

10. Высочайшее постановление об охране и сбережении памятников древности от 2 апреля 1883 г. // Общее Уложение Финляндии 1734 г. и дополнительные к нему узаконения с приложениями и указателями / [сост. Председатель Высочайше учрежденной Комиссии по систематизации финляндских законов *Н. Н. Корево*]. – Том. II : Приложения. – СПб. : Гос. Типография, 1912. – 867 с.

11. *Jensen Ola W.* Earthy Practice Towards a History of Excavation in Sweden, in the 17th and 18th centuries / Ola W. Jensen // *Current Swedish Archaeology*. – Vol. 12. – 2004. – P. 61–82.

12. *Hegardt J.* Being Through the Past: Reflections on Swedish Archaeology and Heritage Management / Johan Hegardt, Anna Källén // *Comparative Archaeologies: A Sociological View of the Science of the Past* / [ed. by *Ludomir R. Lozny*]. – New York, 2011. – P. 109–135.

13. Lagarbete. Märkesår för 1828 års fornminnesförordning och 1988 års kulturminneslag. – [Elektronisk tillgång]. – Åtkomstläge : http://www.raa.se/publicerat/br2008_15.pdf

14. Попечение о памятниках старины в европейских государствах. По книге *G. Baldwin Brown*, The care of ancient monuments / Пер. с англ. *И. В. Латышева* // Известия Императорской археологической комиссии. – Вып. 22. – СПб., 1907. – С. 91–144.

15. Lag (1942:350) om fornminnen // Svensk författningssamling 1942:350. – [Elektronisk tillgång]. – Åtkomstläge : http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1942350om-fornminnen_sfs-1942-350/?bet=1942:350

16. Kulturmiljölag (1988:950) // Svensk författningssamling 1988:950. – [Elektronisk tillgång]. – Åtkomstläge: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Kulturmiljolak-1988950_sfs-1988-950/?bet=1988:950

17. *Thörn R.* Den svenska arkeologiska kulturmiljövårdens förvaltning och organisation. Helhetssyn i teori och praktik / Raimond Thörn // *Texter om arkeologisk kulturmiljövård: Historia, praktik och identitetspolitik. Från en forskarskola, med stöd från Forskningsrådsnämnden och Riksantikvarieämbetet* / [Red. Fredrik Fahlander, Kristian Kristiansen. & Jarl Nordbladh]. – Göteborg, 2000. – S. 183–205.

18. Från kulturminneslag till kulturmiljölag. – [Elektronisk tillgång]. – Åtkomstläge : <http://www.raa.se/fran-kulturminneslag-till-kulturmiljolak/>

Малишев О. О. Историчний розвиток законодавства Швеції з питань охорони археологічної спадщини (XVII–XXI ст.)

У статті розглядається історія шведського законодавства стосовно охорони археологічної спадщини як частини культурної спадщини, яке вважається найстарішим у світі. Основну увагу приділено правовим актам 1630, 1666, 1684, 1734, 1828, 1867, 1942 та

1988 рр. Зазначено, що ці документи були знаковими для відповідної сфери. Аналізується вплив чинників державної ідеології Швеції. Розглядається зв'язок розвитку права із зародженням археологічної науки. Акцентується на пошуку компромісу між державними та приватними інтересами у правотворчому процесі. Зроблені висновки щодо прогресивного і передового характеру розвитку шведського законодавства відповідної царини. Разом з тим вказується на збереження цим законодавством певних засад здорового консерватизму та єдності правової традиції.

Ключові слова: історія держави і права Швеції, археологічна спадщина, археологічні розкопки, облік археологічної спадщини, скарб, знахідка.

Малышев А. О. Историческое развитие законодательства Швеции по вопросам охраны археологического наследия (XVII–XXI вв.)

В статье рассматривается история предполагаемого старейшим в мире шведского законодательства относительно охраны археологического наследия как части культурного наследия. Основное внимание уделено правовым актам 1630, 1666, 1684, 1734, 1828, 1867, 1942 и 1988 гг. Указывается, что данные документы были знаковыми для соответствующей сферы. Анализируется влияние факторов государственной идеологии Швеции. Рассматривается связь развития права с зарождением археологической науки. Акцентируется внимание на поиске компромиссов между государственными и частными интересами в правотворческом процессе. Сделаны выводы относительно прогрессивного и передового характера развития шведского законодательства в соответствующей области. Вместе с тем указывается на сохранение этим законодательством определенных устоев здорового консерватизма и единства правовой традиции.

Ключевые слова: история государства и права Швеции, археологическое наследие, археологические раскопки, учет археологического наследия, клад, находка.

Malyshev O. O. Historical development of the Swedish legislation on the archaeological heritage protection (XVII–XXI)

In this article history of Swedish legislation relating to protection of the archeological heritage as a part of the cultural heritage is considered. Swedish legislation in the realm of the archeological heritage protection is supposedly oldest in the world. Such legislation dates back to as far as the first half of the 17th century. First especial act that demonstrates an integrated approach on the matter of protection of the historical monuments was accepted in 1666. Hence the Swedish legislative tradition on protection of the archeological heritage consists approximately four centuries. In the thesis general attention to legal acts of the 1630, 1666, 1684, 1734, 1828, 1867, 1942 and 1988 is paid. There documents certainly are the most symbolic for the respective sphere.

The history of the Swedish law clearly demonstrates paradigm changes of social vision of the archaeological heritage in Sweden. In first period Sweden struggled for the world supremacy. Thereby influence of the factors of the Swedish state's ideology was determinative in that stage. Since this struggle was lost, national romanticism became general reason of the heritage protection. Then beginning of the archeological researches caused the revaluation of the archaeological heritage from the point of view of supremacy of his scientific value. It influenced very much on the archaeological heritage's legal status. Even nowadays we can see some consequences of such tendencies in Sweden as well as in Ukraine. It mostly becomes apparent in deideologization and abstracting of the legal formulas. At the same time conservative Swedish legal texts partly kept some pomposity and emotionality. On the other hand the closest attention on the accentually scientific value of the heritage protection caused the loose of the political interest to this realm. Hence the contract archaeology develops increasingly against the background of decrease of direct state financing.

A characteristic feature of historic development of the legal heritage protection in Sweden is continuing attempt to search of a compromise between the governmental and private interests in the law making process. Sweden in many respects is centralized and bureaucratic state as well as Ukraine. Thus the experience of Sweden on the matter of conciliation of the different social interests is very useful for us.

Conclusions about progressive and advanced nature of Swedish legislation development in the respective area, keeping of the specified healthy conservative basis and the legal tradition unity are drawn in the article. For example we can suppose as a progressive legal novation that the fundamental Swedish law act on cultural monuments was renamed as the law on the cultural environment. The term «environment» demonstrates a new integrative approach in the scope of the heritage protection.

Key words: history of state and law of Sweden, archeological heritage archeological excavations, inventory of the archeological heritage, treasure, find.

УДК 340.14

А. Ю. ІВАНОВА,
кандидат юридичних наук

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА У ПЕРЕХІДНИХ ДЕРЖАВАХ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.)

Розглядаючи революційну правосвідомість як джерело права, юристи, як правило, пов'язують її із застосуванням права державними судовими органами. Разом з тим поза увагою дослідників здебільшого залишаються недержавні інститути публічної влади. Водночас суспільні відносини потребують постійного ефективного правового регулювання, а тому в кризові періоди, коли державна влада виявляється нездатною повноцінно реалізувати власні функції або ж їхня реалізація виявляється неефективною, на перший план виходять різного роду позадержавні регулятори. Так, одним з найдавніших інструментів вирішення спірних правовідносин, в умовах кризи влади, був і залишається самосуд. Яскравим свідченням живучості цього явища є сучасна «смітників люстрація».

Так само у перехідні для держави періоди чинне законодавство перестав відповідати новим суспільним реаліям і відносинам. Відповідно, правозастосовні органи до вироблення «нового права» керуються не цим старим законодавством, а звертаються до первинних джерел права, або й просто до власних уявлень про справедливість. Тому не дивно, що в такі періоди активізується використання правосвідомості як безпосереднього джерела права.

Правосвідомість визначають як форму суспільної свідомості, що відображає ставлення суб'єктів правовідносин до чинного права та похідних від нього правових явищ [1, с. 49]. Зустрічаються й ширші визначення правосвідомості як форми суспільної свідомості, змістом якої є сукупність понять, ідей і принципів про сутність права та всіх пов'язаних із ним явищ. Позитивістське пра-